

JUNIMEA ȘI “CONVORBIRI LITERARE”

Cornel MORARU

Abstract

What's more important, due to the members of the literary movement 'Junimea' the Romanian cultural discourse enters a new phase of its existence. Not yet sufficiently well defined, it gains substance and becomes more consistent. 'A breath of firmness blows through our culture' says Tudor Vianu. Based on a solid philosophical foundation, the Măiorescian canon itself makes it possible for the content and form to become one entity. In fact, it was not the substance we lacked in the cultural discourse, but the form.

1. Opțiunile unei generații

Societatea literară *Junimea* a luat ființă la Iași “în iarna anului 1863 – primăvara anului 1864”¹⁾, având ca membri fondatori pe T. Maiorescu, P. P. Carp, Iacob Negruzzi, V. Pogor, Theodor G. Rosetti. La început întrunirile se țineau săptămânal, vinerea (“ziua Venerii”, zicea V. Pogor), alternativ în casele lui Maiorescu și Pogor. Din toamna anului 1876, ia ființă la București o a doua *Junime*, ale cărei ședințe aveau loc, la început, acasă la Odobescu, apoi în casa lui T. Maiorescu, de regulă sâmbăta. Între timp, câțiva dintre junimiștii ieșeni marcanți se mutaseră în capitala țării, printre aceștia, Carp, Eminescu, Slavici, Maiorescu, Rosetti. Lor li se adaugă în curând o achiziție importantă, I. L. Caragiale, urmat mai apoi de Duiliu Zamfirescu.

De ce *Junimea*? Numele societății pare să fi fost dat cu totul întâmplător de Th. Rosetti (altfel, figura cea mai ștearsă dintre întemeietori). Cineva propusese mai înainte “Ulpiu Traiana”, trezind hohotele de râs ale asistenței. Propunerea timidă, cu jumătate de gură, a lui Rosetti a fost acceptată imediat, după care urmează ritualul botezului săvârșit, ca de obicei în astfel de împrejurări, de V. Pogor. Evenimentul pare a fi un prim semn de atitudine “ostensibil antipedantă” la *Junimea* ieșeană. Aici, în fosta capitală a Moldovei, spiritul latinist era destul de puternic în acel moment, generând peste câțiva ani vigurosul atac măiorescian din studiul *În contra școalei Bărnuțiu* (1868). Universitatea cel puțin se afla în stăpânirea lui Bărnuțiu și a numeroșilor săi adepți.

Înainte de a încerca să dăm și alte răspunsuri la întrebarea pusă, să precizăm că nu este nici o legătură între *Junimea* ieșeană sau bucureșteană și societatea “Junimea română” înființată de studenții români la Paris în anul 1851. După cum o altă grupare cu titlu similar, “România jună”, societate culturală și literară, va lua ființă abia la 25 martie 1871 la Viena. Aceasta va constitui însă, cu timpul, o prelungire a programului și ideilor junimiste. I. Slavici, ales președinte în primul comitet de conducere, și Eminescu, în perioada studiilor vieneze, vor lua parte la întrunirile societății și mai ales la organizarea grandioasei serbări de la Putna (400 de

ani de la întemeierea mănăstirii lui Ștefan cel Mare). În *Almanahul Societății academice social-literare "România jună"* din 1883, Eminescu va publica pentru prima dată poemul *Luceafărul*, iar T. Maiorescu articolul *Progresul adevărului*. De altfel, întregul număr din *Almanah* fusese pregătit la București de Maiorescu.

Nu e deloc lipsit de interes, totuși, să amintim, într-un context al filiațiilor și influențelor, de "*Germania tânără*", denumire colectivă care-i grupa pe scriitorii și revoluționarii germani de după anul 1830. Dintre aceștia, se rețin nume ca Heinrich Heine, Ludolf Wienbarg, Heinrich Laube, dar mai ales Karl Gutzkow, autor – printre altele - al piesei *Nihilistii* (*Die Nihilisten*, 1853).²⁾ Capii Junimii nu erau străini de acești autori de notorietate în Germania anilor când își făceau ei studiile acolo. Nu e vorba de identificarea unei influențe directe, ci doar de așezarea în context european a fenomenului junimist, eventual de raportarea la modele, care pot acționa și inconștient (ca orice fenomen creator autentic de "personanță", cum ar spune Blaga). Să mai reținem, în aceeași ordine de idei, că în Italia, Giuseppe Mazzini pune la 1830 bazele mișcării *La Giovine Italia*. În ciuda negației vehemente a trecutului imediat, junimiștii sunt însă conservatori și, teoretic, se revendică de la evoluționismul german și englez. Lucrarea *Istoria civilizației în Anglia* de H. T. Buckle a fost una din cărțile cele mai dezbătute, multă vreme, în ședințele *Junimii*, constituind la început chiar subiect de expuneri publice pentru T. Maiorescu și V. Pogor, în cadrul faimoaselor "prelecțiuni populare". Un studiu asupra cărții lui Buckle publică Pogor în primul an al *Convorbirilor literare* (15 mai 1867).³⁾

Acestea sunt, pe scurt, datele principale care circumscriu apariția *Junimii* ieșene. Nu intrăm în alte detalii istoriografice, oricât de interesante ar fi acestea. În schimb, încercăm să revenim la denumirea dată societății, aparent cu multă ușurință și în modul cel mai spontan cu putință. Nouă determinantă ni se pare, în alegerea numelui *Junimii* (e drept, fără o deliberare specială), opțiunea de generație, exprimată clar de membrii grupului fondator. Erau cu toții de vârste apropiate, între 20 (Iacob Negruzzi) și 30 de ani (V. Pogor). T. Maiorescu, deja rector al Universității ieșene, avea 23 de ani, iar Petre P. Carp, viitorul lider politic al grupării, abia împlinise 26 de ani, la fel cât Th. Rosetti. Omogenitatea grupului nu poate fi pusă la îndoială, sprijinindu-se – cum observa T. Vianu – "pe consensul mai multor voințe", în timp ce o personalitate puternică îi domină în permanență. Mai toți făcuseră studii temeinice de filosofie și drept în Germania sau la Viena, cu excepția lui Pogor și Rosetti (care studiaseră și la Paris), și împărtășeau aceleași idei "de ordine, de organicism, de istorism, punct de plecare al ideologiei junimiste și în materie literară, dar mai ales în materie politică"⁴⁾. Dar i-a unit mai ales decizia de a se raporta în termeni de ruptură violentă față de trecut, având sentimentul pe care l-am putea numi "adamitic", cu un cuvânt al lui Cioran, de a lua totul de la început, ca și cum *Junimea* s-ar fi ivit pe un loc absolut gol, fără precursori și fără modele. E un sentiment tipic de generație, chiar dacă problema generațiilor va fi conștientizată, la noi, mult mai târziu (odată cu generația lui Mircea Eliade). Junimiștii au obsesia unui nou început în cultura română, iar programul lor inițial exprima exact această atitudine intelectuală iconoclastă, dar – surprinzător - într-un spirit pragmatic, așezat și coerent în cele mai mici detalii ale unei acțiuni culturale pozitive de bătaie lungă. Aceasta e, poate, fața matură, bătrânicioasă, a criticismului junimist, dacă ne gândim că un T. Maiorescu va rămâne practic neschimbat timp de trei decenii, cât va dura efectiv acțiunea sa critică. Numai un Maiorescu putea să domine, prin seriozitate și echilibru olimpian, o societate irespectuoasă, înclinată mai mult spre zeflema și frondă, reușind s-o îndrume către o activitate pozitivă în esența ei. Aceste trei decenii se vor constitui totodată într-o epocă literară distinctă, epoca *Junimii* sau a marilor clasici (cum o numesc istoricii literari). Este triumful unei generații, care-și va pune în final pecetea și pe adversari, chiar dacă după victoria "direcției noi" termenii de raportare la trecut și, într-un fel, și la opozanți se mai îmblânzesc. Intervalul de trei decenii, pe care se întinde mișcarea /

ofensiva junimistă, corespunde chiar ritmului de succesiune a generațiilor literare în secolul trecut.

Grupului de fondatori i se adaugă pe parcurs alți tineri, cei mai mulți tot de formație intelectuală germană: Leon Negruzzi, N. Scheletti, Samson Bodnărăscu, M. Eminescu, Gh. Racoviță, Miron Pompiliu, I. Slavici, V. Burlă, A. D. Xenopol etc. Nu toți sunt scriitori, ci mulți dintre ei filologi, istorici, juriști, economiști sau chiar militari, ca Th. Șerbănescu, N. Scheletti și G. Bengescu-Dabija, unchiul mării prozatoare Hortensia Papadat-Bengescu. Toți aceștia “n-au constituit decât cimentul unei mari construcții culturale colective, al cărei arhitect a fost T. Maiorescu și regizor Iacob Negruzzi”⁵⁾. De fapt, T. Maiorescu a fost călăuza, omul din față. El a dus și a câștigat de unul singur principalele bătălii literare ale *Junimii*. În timp, i s-au adăugat alte câteva mari personalități, adevărate vârfuri ale creației culturale românești, dând strălucire unei generații care, altfel, nu ar fi putut rămâne în istorie. Bilanțul final întrece categoric așteptările întemeietorilor *Junimii*: “Când o mișcare culturală, în afară de mortarul câtorva generații de oameni culți, privind unitar și serios problemele vieții românești, a dat politicii pe P. P. Carp, criticii teoretice pe T. Maiorescu, poeziei pe M. Eminescu, prozei pe I. Creangă, teatrului pe I. L. Caragiale, istoriei pe A. D. Xenopol, filosofiei pe Vasile Conta – acea mișcare nu poate fi privită decât ca un fenomen de mare însemnătate.”⁶⁾ Iar E. Lovinescu nici măcar nu-i menționează pe Slavici, Duiliu Zamfirescu, S. Bodnărăscu și, de ce nu, pe Alecsandri, adoptat fără probleme de junimiști, pe nuvelistul N. Gane și chiar pe Iacob Negruzzi, scriitor talentat nu încapă îndoială, președinte al Academiei Române la un moment dat.

2. Programul cultural junimist. Rolul revistei “Convorbiri literare”

Cele trei forme de manifestare publică a *Junimii* ieșene au fost “prelecțiunile populare”, tipografia cu programul editorial aferent și revista *Convorbiri literare*.

“Prelecțiunile” stau la baza înființării *Junimii*. Primele conferințe le ține T. Maiorescu începând din 10 februarie 1863, în sala Băncii Moldova. Acestea se bucură de un mare succes datorită talentului oratoric al vorbitorului, dar și atmosferei culturale existente în acel moment postunionist, când fosta capitală a Moldovei încearcă să recupereze prin cultură ce a pierdut în administrație. În anul următor, lui Maiorescu i se asociază Vasile Pogor și P. P. Carp, începând un nou ciclu de conferințe, din febr. 1864 până în vacanța Paștilor. Cu o întrerupere în anii 1864 – 1865, conferințele durează până în 1881, deci vreo șaptesprezece ani. Temele sunt dintre cele mai diverse, iar conferențiarul sunt recrutați dintre noii veniți la *Junimea*. Tuturor li se impune ca un model T. Maiorescu, creându-se “chiar o tradiție a conferențiarului «absolut» - tip junimist: un domn îmbrăcat în frac, la ora 1 după amiază, venit în trăsură cu coșul ridicat, sosit în ultima clipă prin coridoare nefrecventate pentru a dispărea la urmă pe aceeași cale nevăzută. – un conferențiar izolat de public de la tribună, în genere fără note, recitând cu aer de improvizare, un preot oficiind departe de credincioșii din sală pentru a se bucura de mai mult prestigiu.”⁷⁾

Același spirit de seriozitate vădesc junimiștii în încercarea de a-și procura o tipografie în scop editorial; de a publica scrieri originale, antologii, traduceri, o revistă, texte bisericești, documente ale istoriei românilor, tratate, hrisoave, cronici, dar și cărți de școală – “cu prețul cel mai modic posibil” -, utilizând litere latine și ortografia stabilită de T. Maiorescu în *Despre scrierea limbii române*. La început mica întreprindere editorială funcționează prin cotizații lunare ale principalilor membri junimiști. În vederea exploatarei comerciale, se înființează o librărie, în 1867, sub direcția lui Lewandowski (dar sub supravegherea lui Pogor), nu în scopuri de

câștig, ci numai culturale. Un “Apel la autorii români” îi îndeamnă pe aceștia să vină cu oferte către editură cu precizarea condițiilor de tipar și a drepturilor de autor. Chiar dacă planul se va dovedi prea idealist, pe termen lung ideea va da roade. Așa trebuia conceput un program concret de acțiune culturală, într-un spirit coerent pragmatic, care să constituie temelia culturii unui popor.

Un factor important în încheierea mișcării literare de la Junimea l-a constituit apariția revistei *Convorbiri literare* la 1 martie 1867. Titlul, amintind de numeroasele *Gespräche* germane, e găsit de Iacob Negruzzi și tot el e numit redactor responsabil (“răspunzătoriu”), rămânând în fruntea publicației aproape trei decenii, adică în toată perioada ei de glorie. Din introducerea la primul număr, scrisă de Maiorescu, dar semnată de Iacob Negruzzi, aflăm că noua revistă apare «în formatul stinsei “România literară”» având drept scop “de a reproduce și răspândi tot ce intră în cercul ocupațiilor literare și științifice; de a supune unei critice serioase operele ce apar din orice ramură a științei; de a da samă despre activitatea și producerile societăților literare, în special a celei din Iassi și de a servi ca punct de întâlnire și înfrățire pentru autorii naționali”. În primii cinci ani revista era bilunară, cu apariții la fiecare 1 și 15 ale lunii. Din anul 1872 devine lunar, însă cu un număr sporit de pagini. Cu totul ieșită din comun e longevitatea revistei. După o apariție ieșeană neîntreruptă de 18 ani, redacția e mutată la București în 1885 odată cu transferarea lui Negruzzi la Universitatea din capitală. Acesta, din 1893, când aduce la redacție pe câțiva dintre discipolii lui T. Maiorescu, devine “director” al revistei, apoi se retrage de tot în 1895. Conducerea e lăsată pe seama unui comitet, din care nu lipsesc Mihail Dragomirescu, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, D. Evolceanu, I. S. Floru, Teohari Antonescu etc.. Între timp revista găzduise în paginile sale principalele bătălii literare duse de T. Maiorescu, în fond întreaga sa acțiune critică, alături de operele cele mai importante ale scriitorilor junimiști, ale marilor clasici în primul rând, pentru a continua cu Duiliu Zamfirescu și I. Al. Brătescu-Voinești. *Convorbirile*, cu un profil din ce în ce mai pronunțat academic, continuă să apară până în ianuarie 1944 conduse, pe rând, de slavistul Ion Bogdan, de S. Mehedinți, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, Al. Tsigara-Samurcaș, Ilie Torouțiu, cu toții formați la școala lui Maiorescu. Epoca revistei, ca de altfel și a *Junimii*, trecuse însă. Altele sunt forțele și direcțiile literare de la sfârșit și început de secol. Alecsandri, Eminescu, Creangă, Vasile Conta muriseră. Slavici, Caragiale și A. D. Xenopol părăsesc gruparea și se îndreaptă către alte publicații. La fel Coșbuc, care nici nu fusese vreodată prea aproape de Maiorescu. Acesta, la rândul-i, scria din ce în ce mai rar, iar Negruzzi deloc. Cu cuvintele memorabile ale lui E. Lovinescu: “Se poate spune că de la 1895 atît Maiorescu cît și *Convorbirile literare* își devin postumi.”⁸⁾

3. Spiritul critic

Spiritul critic la *Junimea* pare o continuare firească a criticismului moldovean, opus liberalismului muntean, cel puțin în opinia lui G. Ibrăileanu. “Spirit critic” înseamnă preocuparea privind “problema asimilării elementelor culturii apusene necesare poporului român”. Când cultura occidentală a început să pătrundă mai puternic în țările române “ea a găsit, la porțile Moldovei mai ales, păzitori care s-o examineze și să-și dea seama de ceea ce ne trebuia”.⁹⁾ Epoca de maximă înflorire a spiritului critic a fost perioada cuprinsă între anii 1840 și 1880, adică de la *Dacia literară* cu bine cunoscuta “Introducere” a lui Mihail Kogălniceanu până la articolul lui Maiorescu *Neologismele*, inițial *În contra neologismelor* (publicat în *Convorbiri literare* în 1881). Spiritul critic, îndeosebi cel moldovean, a prezidat cu luciditate “la

introducerea culturii străine și la asimilarea ei”. Dacă muntenii au meritul de a fi făcut “operă de un interes mai urgent: asimilarea formelor politice”, pe care le-au “transplantat” necondiționat, contribuind astfel la dezvoltarea statului român modern, moldovenii au fost mai activi pe terenul culturii, mai exact pe terenul “criticii culturii străine la noi”. Nevoia acestei critici va fi reprezentată mai departe “de societatea Junimea din Iași, întrupându-se mai ales în cel mai strălucit reprezentant al Junimii, d. Maiorescu, a cărui activitate, *până la 1880*, nu e decât continuarea acestei critici a adaptării culturii străine”.¹⁰⁾

Poate că etapele spiritului critic propuse de G. Ibrăileanu nu corespund întocmai stării de lucruri de atunci, după cum și distincția între criticismul moldovean și liberalismul muntean pare cam exclusivistă. Teoria “spiritului critic” acoperă însă o realitate și, pe deasupra, definește momentul *Junimii* în termeni de continuitate față de înaintași, adică altfel decât se vedeau junimiștii pe ei înșiși: “Așadar, d. Maiorescu cel de până la 1881 a avut marele rol de a fi unul – și ultimul – dintre acei care au prezidat la formarea culturii române în unele privințe, cum vom vedea, inferior, în unele mai unilateral, în altele superior.”¹¹⁾ Comentariul, ușor restrictiv cu aprecierile, nu trebuie să ne mire. Ibrăileanu, care începuse ca discipol al lui Gherea, e de altă formație și orientare ideologică (nemaioresciană). În plus, când scrie acest eseu (pe la 1905, dar editat în 1909), are deja o altă perspectivă asupra însemnătății și rolului jucat de “noua direcție” junimistă.

Punctul de vedere al lui Ibrăileanu a fost corectat și, în unele privințe, nuanțat de E. Lovinescu. Acesta nu neagă rolul ce revine “spiritului inhibitiv moldoveran”, față de “spiritul revoluționar muntean” ca “filtru necesar al penetrației civilizației apusene”, dar trebuie lăsate deoparte atitudinea în problema limbii și rezistența prin creația artistică. Nici una nici alta nu constituie o caracteristică moldovenească. La fel stau lucrurile și în privința criticismului cultural, unde un Ion Ghica sau chiar un Heliade nu stau mai prejos decât scriitorii moldoveni. Cu alte cuvinte, “fenomenul nu-i deloc regional, ci-i caracteristic întregii noastre literaturi”.¹²⁾ Într-adevăr, chiar odată cu *Dacia literară* procesul de provincializării culturii române intrase pe o linie ascendentă. Nimic esențial din ce se va întâmpla de aci încolo în cultura română nu mai este doar de interes local. Lovinescu admite însă că rezistența față de influențele culturale străine s-a manifestat mai energic în Moldova și asta numai datorită existenței “mai multor scriitori de talent” acolo. După cum : “Caracteristică devine numai existența unei critici sistematice și organizate pe un fond ideologic. Prezența în Moldova a unor personalități puternice și a unor reviste, în jurul cărora s-au grupat școli literare și partide politice cu un caracter de reacțiune împotriva liberalismului muntean, nu poate fi considerată ca întâmplătoare. Oricum s-ar interpreta, ea este un adevăr istoric.”¹³⁾ Rolul junimismului nu trebuie minimalizat însă. El este “opera colectivă a unei generații tot atât de solidare în atitudinea ei pe cât fusese și generația de la 1848”. Replica junimistă era absolut necesară în ritmul evoluției noastre istorice: “exaltării pașoptiste, era firesc să-i răspundă, în chip ritmic, după un pătrar de veac, criticismul junimist”.¹⁴⁾ Criticul mai ia în calcul atitudinea temperamentală caracteristic moldovenească (privind fenomenul “prin prisma psihologiei etnice”), cu toată originea ardeleană a lui Maiorescu, dar și mediul german de formație intelectuală a principalilor junimiști. Chiar dacă nu e de acord cu teoria maioresciană a “*formelor fără fond*”, originalitatea criticii junimiste nu poate fi pusă la îndoială. Lovinescu recunoaște că nu e vorba de originalitatea ideii, ci de acțiunea coerentă atingând toate domeniile culturii românești din a doua jumătate a veacului al XIX-lea: “În fața revoluției liberale, «junimismul» s-a ridicat ca singura forță organizată a reacțiunii; de n-a împiedicat progresul grăbit al dezvoltării noastre politice și culturale, a exercitat, totuși, o influență asupra sufletelor, felurit apreciată, dar reală, cu care aproape se confundă istoria culturii și literaturii noastre de după 1866.”¹⁵⁾

Este limpede că spiritul critic la *Junimea*, în ciuda unor note comune, este, totuși, altceva decât realizaseră pașoptiștii. Cu junimiștii cultura română însăși intră într-un alt ciclu de evoluție, iar spiritul critic are ca obiect, în afara unor probleme de fond, tocmai diferențierea și ruptura față de înaintași. Mai ales replica la exaltarea pașoptistă e salutară. Mai pragmatici, junimiștii impun un nou tip de intelectual român, diferit de cel pașoptist (spirit enciclopedic, patriot ardent, amator de proiecte culturale irealizabile), un intelectual dotat cu spirit lucid și simțul diferențierii valorilor, având totodată conștiința limitelor, inclusiv a propriilor limite, într-un sens ironic, chiar autoironic. El nu numai că realizează o adecvare superioară a proiectului cultural la realitatea existentă, dar introduce un cod ironic în discursul cultural românesc, culminând cu acel extraordinar spirit de autocalomniere la Caragiale. De unde convingerea că totul trebuie luat de la început și reasezat pe fundamente noi, pe legea naturală a evoluției lente. Chiar dacă junimismul reprezintă replica evoluționismului german și englez față de spiritul revoluționar francez adoptat de pașoptiști, contribuția *Junimii* e întâi de toate pe terenul activității practice (nu în plan teoretic). Respungând “*formele fără fond*”, mai ales prin T. Maiorescu, critica junimistă a fost fecundă, încercând “să sprijine fondul oriunde s-ar fi aflat, pentru a provoca acea mișcare internă de la fond la formă”. Tocmai prin această operă, “critica lui Maiorescu s-a arătat, în adevăr, pozitivă; disociind noțiunile parazitare ale esteticii, ea reprezintă cea mai salutară încercare de consolidare a unui fond depășit cu mult de niște forme pe care rămâne să le umplem prin opera lentă a timpului.”¹⁶⁾

4. O stare de spirit: “structura junimistă”

Toți exegeții fenomenului junimist au văzut, în primul rând, în *Junimea* o grupare, o asociație de o riguroasă formă instituțională, cu întruniri regulate, cu discuții consemnate în procese verbale, cu tentativa de a pune în practică un program cultural bine articulat. E un aspect important acesta, al unei infrastructuri organizatorice și economice model, dar nu explică singur triumful mișcării. Tudor Vianu avea, desigur, dreptate când încerca să evidențieze, pe lângă toate acestea, “*unitatea de spirit*”, ca adevăratul liant al Societății *Junimea*, “*structura ei morală*”, care prezintă o seamă de trăsături distinctive. Acestea ar fi, în ordine, spiritul filosofic, spiritul oratoric, gustul clasic și academic, ironia și, firește, ca un corolar, spiritul critic, amintit și analizat de noi mai înainte. De-abia “*structura junimistă*”, consideră Vianu, explică integral, alături de contribuția remarcabilă a revistei, prin longevitate mai ales, lunga continuitate de spirit a *Junimii* timp de trei decenii.¹⁷⁾

Fiecare parte componentă a “*structurii junimiste*” (sau a mentalității junimiste) ar merita un comentariu cât mai aplicat. Spiritul filosofic, bunăoară, s-a manifestat prin interesul constant pentru metafizică și logică, pentru lectura filosofică și chiar pentru specializarea în discipline filosofice (I. Maiorescu, A. D. Xenopol, Vasile Conta, Eminescu, limitându-se numai la primii junimiști) sau în pasiunea exclusivă pentru dezbaterile de idei generale. La *Junimea* nu erau deloc agreate studiile de specializare îngustă, nici măcar cercetările istorice factologice, de simplă erudiție. După cum, același cult al gândirii abstracte și al dicțiunii elevate a ideilor a menținut un climat favorabil poeziei filosofice (Eminescu și, mai târziu, Panait Cerna). Prima traducere în limba franceză a *Lumii ca voință și reprezentare* de Arthur Schopenhauer o face Zizin Cantacuzino, un junimist, la îndemnul lui T. Maiorescu. Acesta din urmă tradusese el însuși din Schopenhauer, ținea cursuri de filosofie și logică la universitate, iar mulți tineri discipoli ai săi vor fi îndrumați către o carieră filosofică universitară: C. Rădulescu-Motru, Mihail Dragomirescu, P. P. Negulescu, Ion Petrovici, Gr. Tăușan etc.

În ce privește spiritul oratoric, acesta pare îndreptat în special împotriva retoricii pașoptiste, dar și a frazeologiei politice și parlamentare. Ceea ce întreprind junimiștii este încercarea de a reabilita spiritul oratoric autentic, bazat pe căutarea unui fond de adevăr real și pe deprinderea cu analiza critică a ideilor. Nu poate scăpa nimănui, ca să dăm un exemplu, modul admirabil în care un T. Maiorescu își ține sub control propriul discurs, rostit sau scris, turnat parcă în granit. Tot Maiorescu ne-a lăsat și câteva savuroase portrete de “*oratori, retori și limbuși*” ilustrând nu mai puțin o veritabilă tipologie a discursului politic parlamentar: “*oratorul vorbește pentru a spune ceva, retorul pentru a se auzi vorbind, limbutul pentru a vorbi*”.¹⁸⁾ În același context, criticul deplânge unele vicii ale retoricii politicianismului, cum ar fi declamația goală, spoiala de erudiție prin citate, confuzia de idei. Mai ales, confuzia de idei. La polul opus, mai toți junimiștii au practicat, din vocație sau din necesitate, oratoria publică și universitară, cu performanțe intrate demult în legendă. Ei propun adevărate modele ale artei oratorice (T. Maiorescu, P. Carp) și să nu uităm că prima manifestare publică a *Junimii* ieșene a fost aceea a “*prelecțiilor populare*”, devenite un fel de ritual așteptat cu emoție și curiozitate, ținând capul de afiș timp (am văzut) de aproape două decenii. Așadar, mai mult decât un ideologem literar, junimismul este și un nou tip de discurs cultural, substanțial revigorat de o mai atentă analiză critică a ideilor și a expresivității lor perfect adecvate: stil prin excelență cerebral, eseistic. Așa a fost posibil ca, la granița dintre spiritul filosofic și spiritul oratoric, să ia ființă o nouă specie de discurs, dizertația filosofică (eseu de proporții reduse), o invenție junimistă, alcătuită după modelul micilor tratate de morală din antichitate sau din perioada clasicismului francez (T. Vianu). Aproape toate scrierile maioresciene, dar cu deosebire *Progresul adevărului* și *Din experiență*, au structura demonstrativă a disertației de idei, exerciții impecabile de concizie și argumentație, îmbinând afirmarea de adevăruri *a priori* cu cercetarea de exemple extrase din experiență, inclusiv din experiența lecturii.

Aceluiași interes constant pentru clasicități și rigoarea gândului îngrijit exprimat îi corespunde, în poezie, gustul clasic și academic. Era, în fond, o pledoarie pentru limpezime și transparență în discursul poetic, cu bine cunoscuta reacție maioresciană la “*beția de cuvinte*” și la confuzia esteticului cu alte valori, îndeosebi cu politicul. Firește, gustul clasic nu excludea gustul pentru poezia romantică sau pentru teatrul lui Ibsen, din care se publică traduceri în *Convorbiri* (Maiorescu traduce *Copilul Eylof* în 1895). O rezistență puternică manifestă junimiștii la sensibilitatea modernă simbolistă, ca și reținerea față de muzica lui Wagner, în cazul lui Maiorescu, deși îl preocupa încă din tinerețe (v. conferința *Tragedia clasică franceză și muzica lui Wagner* ținută la Berlin și Paris), iar mai târziu va participa nu o dată la Festivalul de la Beyreuth. Cu toate acestea, la *Junimea* se citeau frecvent E. A. Poe și prozatorul american Bret Harte, iar V. Pogor traducea în românește, în 1870, două poeme ale lui Baudelaire, publicate în aceleași *Convorbiri literare*, rămase însă fără nici o urmare. Forțând și mai mult nota, Vl. Streinu va încerca, într-un studiu comparatist, să-l apropie pe Maiorescu de E. A. Poe.¹⁹⁾

Despre ironie și vestita zeflema junimistă a venit vorba și mai înainte. Nu mai puțin faimos era “*Dosarul*” *Junimii* ieșene, o colecție de enormități și gafe, adevărat “*sottisier*” al vremii, care creștea în fiecare ședință cu excerpte din discursurile sau articolele de prin ziare și reviste. Dar junimiștii nu se cruțau nici între ei, gratulându-se cu epitete și vorbe de duh nu tocmai inocente, precum “*pușticul Naum*”, “*bine brănitul Caragian*”, “*cei trei români*” (Lambrior, Tassu și Panu, de nedespărțit unii de alții), “*bărdăhănosul Creangă*”, “*carul cu minciuni*” (Iacob Negruzzi, bine informat întotdeauna cu ultimele știri și anecdote), “*biblioteca*” (V. Pogor, cunoscut pentru că își schimba mereu opiniile în funcție de ultima carte citită) etc. etc. Ironiștii cei mai acerbi erau Pogor și Carp, cărora li se adaugă mai târziu Caragiale și, într-un fel, și Creangă. Adevărul e că junimiștii nu doar gustau și practicau ironia, ci o trăiau de-a dreptul ca pe o formă de libertate spirituală. Iată și o reflecție mai sintetică asupra ironiei junimiste cu implicațiile ei adânci în structura modelului cultural experimentat: “*Ironia*

junimistă, pentru că era așadar de natură filosofică, a luat forma aceluși scepticism schopenhauerian care, la Maiorescu s-a cristalizat în complexul său de superioritate creator, iar la Eminescu în pesimismul lui, congenital întreținut și vizionar. Junimea - excepție făcând Eminescu – a promovat programatic doar critica prezentului, și prin aceasta a sporit considerabil acuitatea mentalității românești pe latura adevărului, în cadrul unui prezent la îmbunătățirea căruia, în toate sensurile, estetic, moral, social, politic, a contribuit.”²⁰⁾

Toate aceste componente ale “*structurii junimiste*” se regăsesc global în spiritul critic la *Junimea*, conferindu-i fizionomia specifică inconfundabilă. La cele spuse mai înainte adăugăm că nota definitorie a criticismului junimist e respectul pentru adevăr, disocierea fermă a valorilor și adecvarea ideilor (într-un sens pragmatic) la realități și posibilități. Organiciști în concepție, adepți ai evoluționismului (organicismului) englez și german, junimiștii neagă orice rol pozitiv transformărilor bruște, privind dintr-un unghi absolut, kantian, fenomenul cultural românesc, proiectat axiologic (începând chiar cu *Junimea*) în universalitate. Aceste severe criterii ale adevărului absolut universal, “*de înșăptuit*” precizează cu subtilitate Maiorescu, sunt tot atâtea criterii ale exigenței critice creatoare de cultură autentică: “Pentru noi patriotismul nu poate fi identic cu imperfecțiunea și o lucrare slabă nu merită laudă prin aceea că era românească.” Sau și mai explicit: “Demnitatea noastră de oameni nu ne permite ca din produceri ce la alte popoare culte ar fi obiecte de răs și de compătimire să facem o colecție venerabilă și să o depunem pe altarul patriei cu tămâia lingușirii. Ce este rău pentru alte popoare este rău și pentru noi, și frumoase și adevărate nu pot fi decât acele scrieri române, care ar fi frumoase și adevărate pentru orice popor cult.”²¹⁾ Mesajul maioreșcian este câte se poate de limpede: cel mai mare pericol de deznaționalizare pentru un popor este propria mediocritate, stagnarea în euforia megalomaniei de toate felurile și, implicit, absența raportării la criterii axiologice universale, transcendente.

5. O nouă paradigmă culturală

Încercând să depășească imaginile-standard despre *Junimea*, pe care le-au pus în circulație junimiștii înșiși, preluate și amplificate apoi de critica post-junimistă, Sorin Alexandrescu vede în societatea culturală ieșeană, în primul rând, “*un grup de presiune*”. Interpretarea critică – de astă dată - nu se face din perspectivă ideologică, așa cum procedaseră ceilalți exegeți, ci printr-o “abordare dinspre sociologia cunoașterii la semiotică”.²²⁾ Criticul propune “o lectură circumspectă, ba chiar bănuitoare”, avansând ideea că discursul sociocultural junimist este și un metadiscurs sistematic, care-și conține propriile strategii de organizare internă, dar și de ocultare (adică își definește explicit sursele, temele și scopurile, dar le și ascunde). Acest (meta-)discurs, care este un discurs colectiv, e pus în evidență, cel mai pregnant, de conceptul de “inteligenție” - în dublu sens: umanist și tehnocrat - cu care operează criticul. Artiștii, bunăoară Eminescu și Caragiale, care nu participă la conducere și nu se implică direct în exercițiul politic, aparțin “inteligenției” în sensul definit mai înainte. E vorba, așadar, de o diferențiere a grupurilor și programelor ideologice în perioada respectivă (anii '60 – '80), chiar în interiorul *Junimii*.

Toate aceste precauții îi permit criticului următoarea interpretare de ansamblu: “Aș vrea să definesc «Junimea» ca 1) grup de presiune; 2) un intermediar între societate, politică și cultură; 3) un microunivers închis în el însuși; 4) o mică lume autonomă. Aceste definiții corespund la patru (grupuri de) funcții care se întrepătrund, uneori se contrazic, dar cel mai adesea se susțin reciproc.”²³⁾ Se înțelege că definirea *Junimii* drept “grup de presiune” pune pe

primul plan relațiile externe ale grupului față de cele interne, constitutive. Eficiența strategiilor grupului depinde nu mai puțin însă de modul în care funcționează ierarhia (destul de riguroasă) din interiorul grupului, structurat în trei cercuri concentrice: *conducătorii* (membrii fondatori și în special P. P. Carp, T. Maiorescu și Th. Rosetti), *guvernauții* – care îndeplinesc profesiuni liberale și activitate politică de rangul doi (unii dintre membrii fondatori; chiar și Rosetti, la un moment dat, cade în acest al doilea cerc) și *executanții* (tineri de origine mai modestă; tehnocrați care în meseria lor aplică programul junimist; nu acced și nici nu aspiră la puterea politică sau la conducerea ideologică: lingviști, poeți, istorici, oameni de teatru, jurnaliști etc. – într-un cuvânt “*intelectuali* care se ignoră”). *Junimea* a fost, nu încapă nici o îndoială, îndeosebi în perioada ieșeană, o lume închisă, autonomă, cu “o formă specifică de conviețuire, de distincție elitară, o «society» unde se observă reguli stricte”.

Aplicat și modern, într-un limbaj destul de “tehnic” pe alocuri, comentariul lui Sorin Alexandrescu confirmă adesea adevăruri ale exegezei mai vechi, le resemantizează, dar mai ales limpezește percepția globală a fenomenului junimist: introduce nuanțe și multe distincții noi. E un model de analiză pragmatică, pornind direct de la textele reprezentative. Pentru prima dată este delimitată clar faza discursului *fondator* junimist (1867 – 1873), cu rolul dominant al lui T. Maiorescu, de faza de după 1881, cu accentul pe *organizare* și activitatea politică, inspiratorul și capul mișcării devenind acum P. P. Carp, când declară *Era Nouă* în politica junimistă, calea de mijloc între liberali și conservatori. De asemenea, criticul surprinde cu finețe caracterul prin excelență colectiv al discursului sociocultural junimist, pentru a evidenția totodată diferențierile survenite ulterior în funcție de dinamica internă a grupului. Trei programe, cu tipul de discurs aferent, se disting în mod pregnant, ilustrând în același timp trei cariere în cadrul *Junimii*, cu concordanța și (mai ales) diferențe: este vorba de programul lui Carp, liderul politic al grupului, al lui Maiorescu, liderul ideologic, și al lui Eminescu. Ultimul “desfășoară o activitate paralelă, neoficială, întreruptă în 1883 de boala sa”.²⁴⁾ Toți trei vorbesc însă în numele unor grupuri sociale diferite, cărora le aparțin în fond. Eminescu și subgrupul său (Caragiale, Slavici, Creangă) rămân marginali la *Junimea*: participă la contestare, dar nu și la organizarea propriu-zisă. De unde radicalismul criticii eminesciene; exclus fiind din jocul politic, el atacă politicianismul în întregime. E spiritul cel mai conservator al întregii mișcări.

Spre deosebire de ceilalți, T. Maiorescu a produs o teorie a culturii (nu a “practicii sociopolitice” precum Carp), declarând autonomia artei și a științei față de politică: separarea fermă a valorilor, de care vorbeau T. Vianu și E. Lovinescu. Discursul său critic are un caracter eminentemente normativ.²⁵⁾ E drept că după 1881, el însuși alunecă în politică, lăsând supremația lui Carp. Dar astăzi se vorbește mai mult de Maiorescu decât de Carp. Este revanșa literaturii față de politică.

Sintetizând, putem spune că toate acestea se constituie în elemente ale unei noi paradigme culturale. Deși a existat un criticism prejunimist (pașoptiștii) și un altul extrajunimist (liberalii și socialiștii), *canonul* maiorescian s-a impus categoric, făcându-se simțit și astăzi în cultura noastră. Pentru prima dată modelul cultural european ia expresie deplină la noi, cel puțin prin postulatul “*conversiunii către universal*” și crearea “*unei lumi de valori autonome*” – preluând definițiile lui C. Noica din cartea sa *Modelul cultural european*.²⁶⁾ N. Manolescu vedea și el în epoca *Junimii* o “*epocă de așezare și definire a scării românești de valori în context și pe fundal european*”.²⁷⁾ Remarcabilă a fost capacitatea de absorbție a “noii direcții”, încorporând cele mai diverse influențe, până la indistinție, punându-și, în cele din urmă, pecetea și pe adversari. Așa l-a adoptat pe Alecsandri, iar prin Eminescu a asimilat perfect codul poetic pașoptist. Conflictul cu Hasdeu a fost exagerat în mod artificial, iar Odobescu era ca unul de ai casei la *Junimea* din București.

La fel stau lucrurile privite în context european, cu noua orientare junimistă spre cultura germană, asimilând cu precădere influențe de tip catalitic (după teoria lui Lucian Blaga). Adevărul e că o cultură ca a noastră nu se poate face și mai ales nu se judecă critic doar dinăuntrul ei. Cum spune undeva același Noica, ea se face cu alte culturi și din alte culturi, iar când se face din toate culturile lumii, atunci ea atinge miracolul (Eminescu). Fără îndoială exista un deficit de discurs și de formă în cultura română până la *Junimea*. Dar fiecare cultură, insistă Noica, are un ceas al ei de grație: “E ceasul unic în care limba nu e pe deplin formată, istoria comunității e deschisă, spiritul culturii e încă nedefinit. Acel ceas e irepetabil.”²⁸⁾ Un asemenea moment a trăit din plin generația *Junimii*.

Dar ce este mai important, prin junimiști, discursul cultural românesc intră într-o nouă fază a constituirii sale. Încă insuficient diferențiat, câștigă în substanță, e mult mai consistent. “Un suflu de temeinicie trece astfel prin cultura noastră” spune într-un loc Tudor Vianu.²⁹⁾ Așezat pe fundamente filosofice solide, canonul maiorescian creează el însuși condițiile de a se realiza unitatea fondului cu forma. De fapt, nu fondul ne lipsea, în materie de discurs cultural, ci forma. Nota distinctivă, la nivelul articulării expresive, este transparența, argumentarea logică impecabilă, argumentativă. Maiorescu însuși e spiritul cel mai cerebral, dintre marii scriitori junimiști, alături de Caragiale. E drept că junimiștii cei mai marcanți au cochetat și cu o anumită tradiție politică ezoterică (francmasoneria). Canonul maiorescian s-a raliat însă ferm modelului cultural european, care nu este unul de tip inițiativ. Din contra, e unul deschis, transmisibil, dovadă că s-a extins cu rapiditate pe tot globul. Iată cum descrie un filosof metoda maioresciană: “Studiile lui sunt construite totdeauna ca o demonstrație *inductivă* a concepțiilor *deductive*, exemplificările sunt o verificare prin *experiență*, întocmai cum considerațiile lui sunt o expunere prin cercetări teoretice, a ceea ce afirmă apriori, adică înainte de a începe desfășurarea ideilor.”³⁰⁾

Capacitatea de absorbție a canonului maiorescian e concurată numai de forța sa modelatoare, într-un interval de timp aproape indeterminat. Oricum, sub semnul acestuia se află, într-un fel sau altul, întregul discurs cultural românesc din secolul al XX-lea.

Note:

1.V. *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, Editura Academiei RSR, București, 1979, pp. 473 – 476.

2.Fritz Martini, *Istoria literaturii germane de la începuturi până în prezent*. În românește de Eugen Filotti și Adriana Hass, cuvânt înainte de Liviu Rusu, cu un studiu critic de Tudor Olteanu, Editura Univers, București, pp. 325 - 332.

3. E. Lovinescu, *Antologia ideologiei junimiste*. Culegere de studii neadunate până acum în volum. T. Maiorescu, V. Pogor, Th. Rosetti, A. D. Xenopol, G. Panu, A. Lambrior, V. Burlă, P. Missir. Casa Școalelor, București, 1942, pp. 97 – 112. Un studiu critic mult mai amplu, bine documentat, avea să publice peste un an A. D. Xenopol sub titlul *Istoria civilizațiilor*, tot în *Convorbiri literare*. Textul a constituit, probabil, teza de doctorat a acestuia la Giessen.

4. E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I (1840 – 1976), Fundația pentru Literatură și Artă “Regele Carol II”, București, 1940, p. 162.

5. Ibidem, pp. 163 – 164.

6. Ibidem, p. 166.

7. Ibidem, p. 175.

8. E. Lovinescu, *T. Maiorescu și posteritatea lui critică*, Casa Școalelor, București, 1943, p.

9. Iar câteva pagini mai încolo: “De la 1 ianuarie 1895 putem, așadar, privi ciclul existenței *Junimii*, a *Convorbirilor literare* și a lui T. Maiorescu ca definitiv încheiat – iar pe cei ce se încearcă

să le ducă mai departe spiritul, îi putem considera ca întâia generație postmaioresciană.” (ibid., p. 12).

9. G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*. Ediție selectivă, introducere, note și tabel cronologic de Const. Ciopraga, Editura “Junimea”, Iași, 1970, pp. 37 – 38.

10. Ibid., pp. 40 – 41.

11. Ibid., p.65. Mai pe larg spus: “Curentul acesta critic începe cu M. Kogălniceanu, se continuă cu C. Negruzzi, A. Russo, Alecsandri și se sfârșește cu d. Maiorescu – ca să nu citez decât pe corifei, pe cele câteva personaje reprezentative care l-au întrupat. El are ca organe de luptă *Dacia literară*, *Propășirea*, *România literară*, *Steaua Dunării* și *Convorbiri literare* cât au apărut la Iași (adică cât a fost o cultură «moldovenească» deosebită, sau: în vremea formării culturii românești, care coincide cu formarea statului român, cu alte cuvinte până când se desăvârșește cu adevărat “Unirea”), revistă care a fost «sora României literare» cum o numește Alecsandri... Nu-i adevărat, dar, că «direcția nouă» începe de la 1860 cu V. Alecsandri, cum zice undeva d. Maiorescu, și cu atât mai puțin adevărat că «singura revistă critică, ce a avut-o România», au fost “*Convorbirile literare*”, cum zice aiurea tot d. Maiorescu, și că: «pentru întâia oară» s-a arătat în “*Convorbiri*” o direcțiune în contra limbii obicnuite pe atunci în multe scrieri ale literaturii române.”(ibid., pp. 65 – 66).

12. E. Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*. Ediție și studiu introductiv de Z. Ornea, Editura Minerva, București, 1997, p. 45.

13. Ibid., p. 46.

14. Ibid., pp. 188 – 189.

15. Ibid., p. 190.

16. Ibid., p. 194.

17. Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, Editura Eminescu, București, 1985, p. 135.

18. T. Maiorescu, *Critice, 1866 – 1907*. Ediție completă, vol. III, Editura “Minerva”, 1908, București, p. 203.

19. Vladimir Streinu, *Clasicii noștri*, Casa Școalelor, București, 1943, pp. 99 – 123. Iată concluzia criticului: “Titu Maiorescu, pentru cultura noastră, propagă și consolidează cu teoria psihologică a operei poetice, cu caracterul de scurtă întindere, dar și de “abundanță” al poemului, cu justificarea refrenului, cu problema valorilor de sugestie, cu ideea strofei finale, considerată ca începând creația și silindu-i procesul la răsturnări de realizare, cu normele de liricitate ale artei poetice în sfârșit, - un ideal ingineresc al poeziei, formulat pentru întâia dată complet de Edgar Poe.” (*op. cit.*, p. 123).

20. Ion Negoïtescu, *Istoria literaturii române*, vol. I (1800 – 1945), Editura Minerva, București, 1991, p. 103.

21. T. Maiorescu, *op. cit.*, vol. I, p. 130.

22. Sorin Alexandrescu, *Privind înapoi, modernitatea*. Traduceri de: Mirela Adăscăliței, Șerban Angheliescu, Mara Chirițescu și Ramona Jugureanu. Editura Univers, București, 1999, pp. 48 – 49. Încă de la început criticul își precizează punctul de vedere: “Articolul meu se înscrie în linia proiectului global al sociologiei cunoașterii (*Wissenssoziologie*) al lui Karl Mannheim și al discipolilor săi, și în sociologia formelor simbolice a lui P. Bourdieu. Ambii încearcă să depășească anumite aporii marxiste. De asemenea, țin seama și de semiotica discursului, a lui A. J. Greimas, care ne poate ajuta la clarificarea problemei producerii sensului social.” (“*Junimea*” – *discurs politic și discurs cultural*, în *op. cit.*, p. 50).

23. Ibid., p. 52.

24. Ibid., p. 63 (v. mai departe pp. 72 – 74).

25. Ibid., p. 75. Interesant și acest portret pe care i-l face criticului: “Provenit dintr-un mediu intelectual burghez, este singurul dintre fondatori care nu este aristocrat. Din punct de

vedere cultural, el este liderul unui grup față de care este social inferior. Nefiind nici proprietar de pământ, este de asemenea singurul care trăiește de pe urma muncii sale intelectuale ca profesor și avocat. Dintre cei trei autori discutați aici este tot singurul care în paradigma sa nu privește munca drept substanță a conținutului. Spre deosebire de Eminescu, el este mândru de munca sa, dar spre deosebire de Carp, nu o conceptualizează și nu îi conferă nici un rol în sistemul societății. S-ar zice că Maiorescu șterge în grup urmele identității sale, atât social cât și teoretic. Burghezul a devenit modelul de comportament al acestui subgrup al unui club aristocratic iar fiul revoluționarului de la 1848 a devenit teoreticianul contemplării dezinteresate a artei. În cultura română, cunosc puține exemple ale unei astfel de ștergeri sistematice a urmelor vieții în operă.”(ibid., pp. 74 – 75).

26. Constantin Noica, *Modelul cultural european*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 52 și p. 58.

27. Nicolae Manolescu, *Contradicția lui Maiorescu*, Editura Cartea Românească, București, 1970, p.

28. Constantin Noica, *Jurnal de idei*. Text stabilit de: Thomas Kleininger, Gabriel Liiceanu, Andrei Pleșu, Sorin Vieru. Editura Humanitas, București, 1990, p. 234.

29. Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 139.

30. I. Brucăr, în Titu Miorescu, *Logica* cu îndreptările, adăugirile și însemnările autografe ale autorului, cu adnotări, note și un studiu introductiv de ~, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului, București, 1940, pp. 42 – 43.